

Spelling? Te gek!

Nederlandse spelling - Kan het beter?

(verschenen in *INBOX* juni 2009)

ai, aie, aient, aies, aït, eh, es, est, et, haie, haies, hais, hait

Wat hebben deze Franse woorden gemeen? In het Parijse Standaardfrans klinken ze helemaal gelijk en horen we slechts één en dezelfde klinker, de klank /ee/ zoals in het Nederlandse *mee*. Die ene klinker vind je bovendien ook nog eens terug als *é (privé), és (privés), ée (privée), ées (privées), ed (pied), eds (pieds), ef (clef), efs (clefs), er (souper), ers (soupers), ez (soupez)*. In het totaal zijn dat, voor echt Franse woorden, niet minder dan 24 schrijfwijzen voor één enkele klank. Gelukkig is het in het Nederlands niet zo erg, daar schrijven we in inheemse woorden alleen *ee* of *e*. De spelling van het Nederlands is aanzienlijk eenvoudiger dan die van het Frans of het Engels, maar dan weer niet zo eenvoudig als die van het Fins, Italiaans, Spaans of Turks. In deze talen geldt in de hoogste mate het principe van ‘één klank, één spelling’.

Een historische terugblik op de Nederlandse spelling

Sinds de Grieken zowat drieduizend jaar geleden het alfabet van de Feniciërs overnamen, en later de Romeinen van de Grieken, was het basisprincipe dat we de spraakklanken door middel van letters afbeelden: het fonologische principe. Het Nederlands heeft het probleem dat ons alfabet maar 26 letters telt, terwijl we minstens 40 spraakklanken hebben. Daarom behelpen we ons met combinaties van letters zoals *ie (zien), oo (boot), ou (zout), ng (zang), ch (lach)*.

Tegen het einde van de middeleeuwen begon men te streven naar eenvormigheid in de Nederlandse spelling. Dit werd van belang om dankzij de boekdrukkunst boeken op grote schaal te verspreiden. Tegelijk kwam de fonologische schrijfwijze onder druk te staan doordat de vorm en de klank van woorden in de loop van de tijd waren veranderd. Veel woorden werden korter doordat de sjwa (toonloze e) in de uitspraak wegviel. Zo werd *ic vinde* verkort tot *ic vint*, *hij vindet* werd *hij vint*. Maar sommigen bleven een *d* schrijven: *ic vind*, *hij vindt* – zij lieten enkel de letter *e* weg die in de uitspraak verdwenen was. Vanaf dan wordt de klank /t/ aan het eind van het woord niet alleen door *t* maar ook door *d* of *dt* voorgesteld. Je ziet bij sommige Nederlandse werkwoorden daarom hetzelfde als bij vele Franse woorden: er staan letters voor niet-hoorbare klanken, die echter bepaalde grammaticale kenmerken signaleren.

Anderzijds is er het 'etymologische principe': men blijft de vroegere schrijfwijze gebruiken, ook al is de uitspraak veranderd. Dat zorgde voor meerdere spellingen voor dezelfde klank zoals in *wij – wei, rouw – rauw, lag – lach*. Wegens dat principe schrijven we nog altijd *hevig* met *i*, *natuurlijk* met *ij*, *motor* met *o*, *yoghurt* met *u* ook al spreken we daar overal een sjwa uit. Zo kun je ook de *dt* van *hij vindt* met het etymologische principe verklaren: het gaat terug op *hij vindet*.

De rol van twee geheugensystemen bij lezen en spellen

Wanneer we lezen, moeten we zo snel mogelijk de woordvormen in ons geheugen terugvinden om er betekenis aan te kunnen geven, inclusief de grammaticale betekenis. De verschillende woordvormen liggen namelijk met hun spelling, uitspraak en betekenis in ons geheugen opgeslagen.

Ook bij het schrijven speelt ons geheugen een grote rol. Wanneer we een woordvorm willen schrijven, halen we hem met zijn spelling uit ons geheugen op. Onderzoek heeft uitgewezen dat de verschillende spellingvormen van gelijkkluidende woorden als stoorzender functioneren. Dat kan voor fouten zorgen zoals in deze authentieke voorbeelden: *de politici leiden [lijden] aan een collectieve verdwazing; meer dan 80 kanjers rijken [reiken] hun kop naar de wolken*. Overbekend zijn hier de werkwoordfouten: *Philippe bemand [bemant] de keuken; hetzelfde geld [geldt] voor de vertaling; wie een leerling een*

heel jaar lang begeleid [begeleidt]; *doordat ik steeds optreedt* [optreed] *als docent; Abou, wordt* [word] *wakker jong!*

Eigen onderzoek heeft aan het licht gebracht dat de frequentie waarmee gelijkkluidende maar verschillend geschreven vormen voorkomen, een grote rol speelt in het ontstaan van foutendoordat de frequentste vorm veel sterker in ons langetermijngeheugen gegrift is. De automatische werking van ons geheugen dringt ons die vorm op, ook wanneer dat een fout oplevert. Zelfs geleerde hoogleraren taalkunde kunnen zelfs wanneer ze over spelling schrijven niet verhinderen dat hun geheugen hun die fouten opdringt. Ongeacht het waardeoordeel dat men over schrijffouten (b.v. *dt*-fouten) heeft, is het onmiskenbaar dat ze vaak – niet alleen – het gevolg zijn van de wijze waarop ons geheugen werkt.

Het is interessant dat Franse onderzoekers precies dezelfde storingsbron in het Frans hebben vastgesteld. In contexten als *Le chimiste prend les liquides. Il les filtre* wordt vaak de fout gemaakt dat *filtre* als *filtres* wordt gespeld, d.w.z. het meervoud van het hoogfrequenter naamwoord. Ook fouten als *Le chien des voisins arrivent*, waarbij verkeerdelijk overeenkomst wordt gemaakt tussen de vorm van het werkwoord en *voisins* zijn het gevolg van geheugenfactoren. Hier is niet de frequentie de storende factor maar de beperkte capaciteit of zoeksnelheid van het werkgeheugen. De boodschap van het Franse en ons eigen onderzoek is niet dat we deze fouten moeten goedkeuren, wel dat er een verklaring voor bestaat: we zijn niet enkel analytische denkers maar beschikken ook over geheugenmechanismen die niet analytisch te werk gaan, en die we niet bewust kunnen uitschakelen.

Spellingregelingen in het Nederlands

We mogen ons gelukkig prijzen dat de spelling van het Nederlands met de spelling-Siegenbeek pas voor het eerst in 1804 officieel is vastgelegd. Die regeling legde de praktijk vast die in de voorgaande eeuwen was gegroeid. Veel woorden werden geschreven zoals ze in 1804 klonken in de standaardtaal. Gelukkig voor ons verschilt de uitspraak van vandaag niet zo erg van die van 1804. De spelling van de werkwoorden komt uit de officiële spraakkunst van Petrus Weiland uit 1805.

De tweede spellingregeling, die van M. de Vries en L.A. te Winkel in 1863, versterkte het aandeel van de etymologische schrijfwijzen in de spelling, zonder dat die door de uitspraak gemotiveerd werden, bijvoorbeeld het onderscheid *o - oo* in *kolen* (steenkol) en *koolen* (groente), *s - sch* in *bos* (bundel, o.a. sleutels) en *bosch* (woud). Na decennia van klachten over de onleerbaarheid daarvan werd dit teruggeschoefd in de hervorming van 1946-47, met een nieuwe woordenlijst in 1954. Er bleven echter zo veel problemen bestaan dat de spelling voor de vierde keer werd geregeld in 1995, een operatie die afgerond is bij de actualisering van de woordenlijst in 2005.

Bij de regeling van 1995-2005 is er gezorgd voor grotere vastheid: geen dubbelspellingen meer zoals *produkt* en *product*. En grotere consistentie. Zo bestaan er bijvoorbeeld geen verschillen meer in samenstellingen (vroeger had je *krantelezer* zonder *n* en *krantenbericht* met *n*). En woorden die op vergelijkbare wijze gevormd zijn, worden analoog gespeld. Vormen van werkwoorden van Engelse oorsprong worden volgens dezelfde systematiek als inheemse werkwoordsvormen gespeld. Bij de Nederlandse stam *breek* schrijven we de vormen *bleken*, *bleek+t*, *bleek+te*, *ge+bleek+t*, bij de Engelse stam *brake* schrijven we analoog de vormen *braken*, *brake+t*, *brake+te*, *ge+brake+t*. Bij deze vierde beregeling is op die manier voor het eerst nogal uitdrukkelijk rekening gehouden met de processen in het hoofd van taalgebruiker.

Spellingwijzigingen in het Nederlands en andere talen

De Nederlandse spelling zit dus vrij dicht bij de uitspraak. Daarin verschilt ze aanzienlijk van die van het Frans en het Engels. Daar worden tal van woorden nog altijd geschreven zoals ze 500 tot bijna 1000 jaar geleden werden uitgesproken en geschreven. Denk maar aan de schrijfwijze van *beau* in het Frans of *break* in het Engels. Onderzoek laat zien dat de accuraatheid en de vlotheid van lezen en schrijven, de leerbaarheid ervan, en de omvang van lees- en schrijfproblemen, significant verschillen tussen talen, en nauw samenhangen met eenvoud en consistentie van de klank-spellingverbanden. Er worden in het Frans en het Engels opvallend meer spellingfouten geschreven dan in het Nederlands.

Italiaanse kinderen hebben bij leren lezen een voorsprong van twee jaar op Engelse kinderen, en dyslexie is aanzienlijk lager in het Italiaans dan in het Engels of Frans.

Een tweede voordeel is dat het aanpassen van onze spelling in principe geen groot probleem is doordat de afstand met de uitspraak niet al te groot is. Bij een serieuze spellingaanpassing van Frans of Engels zou de hele gedrukte cultuur vrijwel onleesbaar worden, en alle volwassenen zouden opnieuw moeten leren lezen en schrijven. De meest recente Franse spellingaanpassing, blijft erg marginaal, zoals collega Alex Vanneste laat zien. Is het sop de kool wel waard?

Het officiële beleid ten aanzien van spellingregelingen of –aanpassingen lijkt ons bij het Nederlands doeltreffender dan bij het Frans, Engels of Duits. De officiële Nederlandse spelling is alleen verplicht voor overheid en onderwijs. Maar die ene verplichting stimuleert het gebruik van eenzelfde spelling door alle taalgebruikers, en dat is gunstig voor de taalgebruikerwegens de manier waarop zijn geheugen werkt. Een ander pluspunt is dat er een overgangstermijn van een goed jaar is bij een spellingactualisering van het Nederlands, bij het Duits is het al gauw vijftien jaar, bij het Frans gaat het naar de twintig jaar...

Kan het beter?

In theorie zou de Nederlandse spelling nog een heel stuk beter kunnen, zoals ook collega Guy Tops laat zien. De dubbele spellingen *ei - ij*, *ou - au*, de verenkeling van klinkers en verdubbeling van medeklinkers (*maat - maten*, *mat - matten*) zijn beruchte problemen, net zoals de spelling van werkwoordsvormen (*wordt - word*, *gebeurd - gebeurt*). Ook de spelling van tal van veel leenwoorden (*cadans* of *kadans*? *catalysator* of *katalysator*?) blijft lastig. Maar het is twijfelachtig of voor aanpassingen daarvan een draagvlak gevonden kan worden, misschien nog moeilijker in Nederland dan in Vlaanderen.

*Frans Daems, dep. taalkunde (Faculteit Letteren en Wijsbegeerte) en IOIW
Dominiek Sandra, dep. taalkunde (Faculteit Letteren en Wijsbegeerte)*

De boodschap van het Franse en ons eigen onderzoek is niet dat we de fouten moeten goedkeuren, wel dat er een verklaring voor bestaat, en dat ze ons leren hoe ons brein werkt.

Voor meer informatie over de spellingregeling van 1995-2005 zie <http://taalunieversum.org/spelling/>. Vermoedelijk nog in juni 2009 verschijnt de *Technische Handleiding Spelling* op de website van de Nederlandse Taalunie: <http://taalunieversum.org/>. Zie ook *Spelling 2005: de essentie* (www.ua.ac.be/frans.daems). Op deze webpagina vind je ook eigen onderzoek waaronder: Sandra, D., Frisson, S., & Daems, Fr. (1999). Why simple verb forms can be so difficult to spell: the influence of homophone frequency and distance in Dutch. *Brain and language*, 68, 277-283.. Voor de zwakke kantjes van de Nederlandse spelling zie Guy A.J. Tops (2008). *Waarom die lettertjes in de soep?* Leuven: Davidsfonds.